

РОЗДІЛ 3

ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ СУБ'ЄКТІВ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ОНОВЛЕННЯ ПАРАДИГМИ СУСПІЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

*(Дозорець Петро Миколайович, кандидат юридичних наук,
працівник правоохоронного органу)*

Оновлення парадигми суспільної безпеки передбачає не лише фізичний захист громадян, а й забезпечення стійкості економіки, протидію корупції, фінансовим злочинам та іншим загрозам, що підривають основи державності [1].

Сучасна модель публічно-управлінської діяльності в системі правоохоронних органів суверенної держави базується на чіткому визначенні і суспільному сприйнятті базових інституціональних парадигм. По-перше, йдеться про формування сучасної парадигми суб'єктності держави у процесі нормотворення, що визначально спрямоване на забезпечення прав і свобод громадян у діяльності органів державної влади. По-друге, важливим складником правоохоронної діяльності є унормування діяльності органів влади, які забезпечують правоохоронну функцію держави. По-третє, забезпечення правового режиму правоохоронних органів, що становлять об'єктну сферу суспільних відносин. Інтегрування наведених інституціональних індикаторів дає змогу вести мову про той факт, що, власне, наявність і домінування правоохоронної функції публічно-управлінської діяльності в форматі існування будь-якого державного органу кваліфікує такий орган як правоохоронний [18, с. 2].

Державне управління неможливе без суб'єкта, тобто певної системи органів держави, і об'єкта управління, оскільки будь-яка система є єдністю двох підсистем – суб'єкта і об'єкта. Саме в їх існуванні й виражена природа державного управлінського впливу, який здійснюється суб'єктом для переведення об'єкта в новий стан [7; 12; 16–17].

В адміністративному праві під суб'єктом розуміють носія (власника) прав і обов'язків у сфері державного управління, які передбачені адміністративно-правовими нормами, здатного надати права реалізувати, а покладені обов'язки виконувати [7].

Розділ 3. Функціональне призначення суб'єктів правоохоронної діяльності в умовах оновлення парадигми суспільної безпеки в Україні

Проблемні питання діяльності правоохоронних органів у сучасних умовах, зокрема в умовах євроінтеграційних процесів та воєнного стану, стали предметом дослідження значної кількості вчених і правознавців, зокрема таких, як Н. С. Андрійченко, П. Д. Біленчук, О. Г. Братко, С. Г. Братель, М. В. Деєв, О. О. Дудченко, К. В. Калюга, О. М. Коропатов, А. В. Кубаєнко, А. М. Кучук, В. Г. Лукашевич, М. І. Маєтний, С. В. Медведенко, Н. В. Медведенко, О. М. Резнік, Р. М. Савчук, О. Л. Соколенко, Р. Я. Шай, А. А. Ярмолюк та інші [19, с. 2].

У діяльності правоохоронних органів України не так давно відбулося реформування. Але з розвитком міждержавних відносин, глобалізаційними процесами, стрімким розвитком цифрових технологій і штучного інтелекту, а також подіями, що відбуваються в Україні, виникли потреби в подальшій модернізації правоохоронної діяльності. Адже створюються не лише нові можливості для збільшення ефективності та певного спрощення суспільних відносин у різних сферах, але й виникає поле для нових правопорушень, що зумовлює потребу в пошуку та застосуванні нових напрямів удосконалення правоохоронної діяльності. Причому так, щоб діяльність національних правоохоронних органів корелювалася з міжнародними стандартами в цій сфері, тобто базувалася насамперед на принципі людино-центричності [19].

Особливості діяльності правоохоронних органів у сучасний період передусім пов'язані з воєнним станом, що діє на території України. І саме він зумовлює потреби у зміні їх діяльності. Насамперед ці зміни стосуються державної політики у сфері протидії злочинності та забезпечення прав і свобод людини. Якщо до початку повномасштабної війни правоохоронні органи забезпечували переважно правопорядок усередині держави та спрямовували свої засоби на боротьбу й запобігання злочинності, то нині від ефективності правоохоронної діяльності залежить і національна безпека [19].

Держава не дає змогу вирішувати, що повинно вироблятися, вона залишає за собою право розвивати ті види економічної діяльності національного господарства, які вважає бажаними. Ця меркантилістська політика створює адміністративні бар'єри – неефективні правила, що регламентують реєстрацію і здійснення господарської діяльності, які вимагають від суб'єктів витрат часу або грошей. Значення ідей (концепції) легендарного перуанського економіста Ернандо де Сото для розуміння процесів, що відбуваються в Україні, важко

переоцінити. Країна страждає від нелегальної економічної діяльності, що дає привід аналітикам заявляти про деградацію національного господарства. Але якщо взяти до уваги концепцію де Сото, то країна страждає не стільки від надмірного, скільки від недостатнього розвитку ринкових відносин. У такому випадку в розвитку неформального бізнесу варто бачити симптом не хвороби, а видужання. Проблема не в тому, як «припиняти» тіньову економічну діяльність, а в тому, як досягти її формалізації [19].

Сьогодення характеризується вченими як епоха глобалізації, але питання національної економічної безпеки не втратило своєї гостроти, а навпаки, актуалізувалося. Це зумовлено діалектичною суперечністю, яка проявляється, з одного боку, у стрімкому розвитку процесів лібералізації й інтеграції, що призводять до відкритості і взаємозалежності економік або розвитку глобального ринку, в умовах якого економічний ізоляціонізм окремих держав не має змісту; а з іншого – постає проблема самозбереження і розвитку окремих держав, їх економічного самоутвердження на міжнародній арені [19, с. 288].

Правоохоронна функція держави полягає в забезпеченні конституційного порядку, національної безпеки; вона зумовлює стан законності, актуалізує охорону конституційних прав людини і громадянина та відновлення порушених неправомірним чином цих прав [7; 12; 16–19].

Функціональне призначення правоохоронної діяльності характеризуються чітким розподілом компетенції правоохоронних органів (суб'єктів). Діяльність останніх відбувається за основними напрямками, які визначаються функціональним розподілом та наявністю спеціалізації правоохоронних органів. Тому наявність або відсутність функцій правоохоронної діяльності є підставою для визначення місця та статусу відповідного правоохоронного органу. Усі функції взаємозалежні та взаємопов'язані [7; 12; 16–19].

На сьогодні складно уявити діяльність будь-якої держави, яка б не здійснювала правоохоронну функцію, задля виконання якої вона має відповідні органи, на які покладено виконання різноманітних правоохоронних функцій. Не є винятком у цьому питанні й наша держава. Основні функції держави (внутрішні і зовнішні) закріплені в Основному Законі України. З огляду на предмет нашого дослідження в частині 3 ст. 17 Конституції України міститься імператив найважливіших функцій держави, серед яких забезпечення державної безпеки і

Розділ 3. Функціональне призначення суб'єктів правоохоронної діяльності в умовах оновлення парадигми суспільної безпеки в Україні

захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом. Водночас важливого значення набуває вживана в Конституції України категорія «правоохоронні органи держави», а отже, можемо говорити про специфічні ознаки правоохоронної функції держави, виконання якої забезпечується правоохоронними органами [7; 12; 16–19].

Так, у сучасних умовах правоохоронна функція держави під впливом зовнішніх чинників та військової агресії зазнала суттєвих внутрішніх змін. Водночас відсутність нормативного визначення системи правоохоронних органів позначається на реалізації правоохоронної функції, гальмує діяльність правоохоронних органів. Тому державі потрібно визначитися із системою правоохоронних органів та їх нормативним забезпеченням, що позитивно вплине на реалізацію правоохоронної функції, профілактичну і правозастосовну діяльність правоохоронних органів [7; 12; 16–19].

Поточна ситуація потребує схвалення комплексного нормативно-правового акта, який закріплює концепцію проведення реформ у сфері діяльності органів правопорядку та прокуратури, що дадуть змогу вирішити ряд проблемних питань, а саме: надмірну тривалість досудового розслідування внаслідок перевантаження та подекуди неефективності органів досудового розслідування й прокуратури, нечіткість у розмежуванні компетенції та повноважень різних органів правопорядку, дублювання їхніх функцій, наявність корупційних ризиків у діяльності органів правопорядку та прокуратури, недосконалість механізмів призначення на посади й просування по службі, а також позитивно вплинуть на подальшу гармонізацію кримінального та кримінального процесуального законодавства України зі стандартами Європейського Союзу [1; 7; 12; 16–19].

Ефективність правоохоронної діяльності є запорукою внутрішньо-державної безпеки, що є одним із визначальних чинників сприйняття країни у міжнародних відносинах. Сучасні реалії потребують негайного реагування законодавця та правозастосовців на зміни у внутрішній і зовнішній державній політиці, соціально-економічній, культурній та інших сферах життєдіяльності. Основним завданням правоохоронних органів у будь-якій демократичній правовій державі є забезпечення захисту прав, свобод та законних інтересів людини. І це

зумовлює потребу у внесенні істотних змін у їх діяльність з урахуванням європейських і світових стандартів, закріплених у відповідних міжнародних нормативно-правових актах, що також є важливим в умовах глобалізаційних та євроінтеграційних процесів, які відбуваються в Україні.

Власного визначення потребує і поняття «система правоохоронних органів» [7; 12; 16–19]. Власне, така система визначається, на думку Ю. Г. Хоміч, через врахування таких чинників:

- визначення законодавством певного органу як державного правоохоронного;
- визначення правоохоронної функції органу публічної влади;
- законодавчого віднесення органу публічної влади до правоохоронного;
- віднесення органу публічної влади до правоохоронного в частині імплементації практики зарубіжних країн;
- долучення до системи правоохоронних органів таких суб'єктів публічного управління, які безпосередньо не реалізують правоохоронну діяльність, проте виконують специфічні завдання у сфері правоохорони [18, с. 3].

Правоохоронну функцію держави О. С. Яра розуміє як один із її основних напрямів, спрямованих на гарантування прав і свобод громадян, інтересів суспільства і держави, що покладає на правоохоронні органи реалізацію завдань держави, діяльність яких характеризуються чітким розподілом повноважень, які під впливом різноманітних чинників можуть зазнавати змін в умовах оновлення парадигми суспільної безпеки в Україні [5].

Якщо порівнювати законодавство країн романо-германської та англо-американської правових сімей (зокрема, Об'єднаного Королівства Великої Британії та Північної Ірландії, Німеччини, Франції, Польщі, Естонії, Болгарії, Угорщини, Румунії та ін.), можна стверджувати, що воно не містить таких понять, як «правоохоронна діяльність» та «правоохоронні органи» (у нормативно-правових актах деяких країн використовується поняття «охорона права»). Для більшості держав, зокрема європейських, характерним є окремий розгляд судової, прокурорської, поліцейської діяльності. Отже, у межах такої праці порівнюємо окремі елементи правоохоронної системи України та держав ЄС, правоохоронну діяльність цих держав, які, безперечно, є подібними за

Розділ 3. Функціональне призначення суб'єктів правоохоронної діяльності в умовах оновлення парадигми суспільної безпеки в Україні

своїм змістом, а тому цілком можуть бути об'єктом компаративістського аналізу [18].

Як бачимо, порівняльно-правове дослідження проблем діяльності правоохоронних органів держави виходить як за межі теорії держави та права, так й галузевих та спеціальних юридичних наук. Водночас таке порівняльно-правове дослідження має певне наукове значення, що полягає в можливості комплексно, масштабно та повноцінно дослідити правоохоронні органи в контексті їх подальшого реформування, розробки і запровадження уніфікованих стандартів правоохоронної діяльності (в об'єднаній Європі і в країнах-партнерах, передусім в Україні) [7; 12; 16–19].

Оскільки окремі функції правоохоронної діяльності виконують і законодавча, і виконавча влади, президентські органи та інститути громадянського суспільства, то можна вважати, що суб'єктами правоохоронної діяльності є: держава через свої законодавчі, виконавчі, судові, президентські органи, прокуратуру; деякі громадські організації та об'єднання; окремі громадяни, яким державою делеговано певні повноваження з урахуванням відповідного розподілу між ними компетенції, форм і засобів здійснення [7; 12; 16–19].

Усі правоохоронні функції необхідно розділити на основні та другорядні (допоміжні). До основних належать ті, що безпосередньо пов'язані з боротьбою зі злочинністю та правопорушеннями, які зумовлюють юридичну відповідальність. До останніх належать: профілактична, захисна; охоронна; ресоціалізаційна; оперативно-розшукова, розслідування злочинів; судовий розгляд справ про злочини; розгляд справ про адміністративні правопорушення; розгляд справ про фінансові та господарські правопорушення; виконавча. До другорядних функцій належать: контрольна; дозвільна; правороз'яснювальна; аналітична та методична; інформаційна; нормотворча; координаційна [7; 12; 16–19].

Правоохоронні органи можуть виконувати також й інші функції, які взагалі не можна назвати правоохоронними: розвідувальна, забезпечення урядового зв'язку, надання соціальної допомоги, антидиверсійна, конвойна тощо [7; 12; 16–19].

Тому до правоохоронних органів можна зарахувати лише такий державний орган, виконання яким однієї чи декількох основних правоохоронних функцій є визначальним у його діяльності. Водночас

виконання другорядних (допоміжних) правоохоронних функцій не має великого значення, хоча їх виконують майже всі зазначені вище органи [7; 12; 16–19].

Функції правоохоронної діяльності – основні напрями діяльності правоохоронних органів, іншими словами – функціональне призначення [1; 7; 12; 16–19].

Функції правоохоронної діяльності характеризуються чітким розподілом компетенції правоохоронних органів. Діяльність останніх відбувається за основними напрямками, які визначаються функціональним розподілом та наявністю спеціалізації правоохоронних органів. Тому наявність або відсутність функцій правоохоронної діяльності є підставою для визначення місця та статусу відповідного правоохоронного органу. Усі функції взаємозалежні і взаємопов'язані [1; 7; 12; 16–19].

Основними пріоритетами повинні стати забезпечення верховенства права, запобігання та протидія злочинності з неухильним дотриманням прав людини, а також гендерної рівності; посилення гарантій незалежності, розвиток міжнародного співробітництва, зокрема через розширення міжвідомчої взаємодії, а також підвищення ефективності виконання органами правопорядку та прокуратури покладених на них функцій, покращення взаємодії між собою та зі складовими сектору безпеки і оборони [1; 7; 12; 16–19].

Перед тим як безпосередньо досліджувати категорію «правоохоронна функція держави», варто наголосити, що взагалі функції держави є базовою науковою категорією теорії держави і права, що пройшла становлення в юридичній науці через еволюцію правової, політичної та філософської думки [2, с. 67].

Стратегічна й оперативна здатність органів правопорядку та прокуратури служити людям, захищати порядок, громадську та державну безпеку з дотриманням прав людини і стандартів підзвітності інтегрує Україну в загальноєвропейський простір свободи, безпеки та справедливості [1, с. 2].

Пріоритетними серед таких змін є гарантування прав і свобод людини та громадянина, а також подальша розбудова демократичної держави, у якій неухильно забезпечується верховенство права. Поряд із цим поглиблюється потреба в прискоренні цифровізації, забезпеченні максимальної оперативності й результативності роботи у

Розділ 3. Функціональне призначення суб'єктів правоохоронної діяльності в умовах оновлення парадигми суспільної безпеки в Україні

державному секторі. Цей запит є більш ніж релевантним і для системи органів правопорядку, які повинні посилити свій стратегічний та операційний потенціал з метою належного виконання функцій, визначених законодавством України [1; 7; 12; 16–19].

До найважливіших функцій держави Конституція України віднесла забезпечення прав і свобод людини, соціальний, правовий та економічний захист громадян. Саме права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість державної діяльності, а їх утвердження та забезпечення є основним обов'язком держави [1; 7; 12; 16–19].

Реалізація конституційних положень значною мірою залежить від організації державного управління, діяльності відповідних державних органів та їх посадових осіб.

В Україні продовжується поступова переоцінка політико-правових ідей та цінностей, відбувається процес оновлення системи права, її галузей та інститутів, трансформація практики правозастосування. Розвиток ринкових відносин, формування нового правового простору, зміна державних і суспільних пріоритетів вимагає нових, більш ґрунтовних, досліджень усталених правових інститутів, які створюють фундамент правової системи та забезпечують належний рівень функціонування правових відносин у країні [1; 7; 12; 16–19].

До основних функцій правоохоронної діяльності належать:

Конституційний контроль – особливий напрям правоохоронної діяльності з перевірки відповідності законів та інших нормативних актів Конституції України.

В Україні єдиним органом конституційної юрисдикції є Конституційний Суд України. Він вирішує питання відповідності Конституції законів та інших правових актів національного та міжнародного характеру, додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента з поста в порядку імпичменту, а також питання щодо офіційного тлумачення Конституції та законів України [16–19].

Міністерство юстиції України є основним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну правову політику, державну політику з питань банкрутства та використання електронного цифрового підпису, у сфері нотаріату, організації примусового виконання рішень судів та інших

органів (посадових осіб), державної реєстрації актів цивільного стану, державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, державної реєстрації юридичних осіб, громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи, та фізичних осіб – підприємців, реєстрації статуту територіальної громади м. Київ, реєстрації статутів Національної академії наук та національних галузевих академій наук, державної реєстрації друкованих засобів масової інформації та інформаційних агентств як суб'єктів інформаційної діяльності, у сфері виконання кримінальних покарань та пробації; забезпечує формування державної політики у сфері архівної справи і діловодства та створення і функціонування державної системи страхового фонду документації [16–19].

Правосуддя – це вид правоохоронної діяльності, який полягає в розгляді та вирішенні по суті цивільних, кримінальних, адміністративних та інших справ у встановленій законом процесуальній формі [16–19].

В Україні, відповідно до Конституції України, правосуддя здійснюється виключно судами, їх юрисдикція поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі. Ця функція пов'язана із захистом і відновленням найбільш важливих прав і законних інтересів фізичних осіб, підприємств, організацій, установ, а також зі своєчасним, справедливим, об'єктивним і неупередженим розглядом цивільних, кримінальних та інших справ по суті [16–19].

Організаційне забезпечення діяльності судів – це вид правоохоронної діяльності, який складається із заходів, що спрямовані на створення умов для повного, всебічного, об'єктивного та незалежного здійснення правосуддя [16–19].

Ця функція нерозривно пов'язана з функцією правосуддя. Саме тому вона характеризується як діяльність із забезпечення умов для нормального функціонування судів, судової системи України. Реалізація функції організаційного забезпечення діяльності судів сприяє становленню незалежної судової влади, гарантує розвиток та утвердження судової системи, створює умови для ефективної діяльності судів із захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина, підприємств і організацій, суспільства та держави [16–19].

Прокурорська діяльність – підтримання публічного обвинувачення в суді; організація і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час

Розділ 3. Функціональне призначення суб'єктів правоохоронної діяльності в умовах оновлення парадигми суспільної безпеки в Україні

кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку; представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом [16–19].

Запобігання, виявлення і розслідування кримінальних правопорушень – це напрям правоохоронної діяльності, який полягає у застосуванні системи заходів загального і спеціального характеру уповноваженими державою правоохоронними органами [16–19].

Ця функція притаманна одразу декільком правоохоронним органам, які зобов'язані сприяти виявленню кримінальних правопорушень, їх розкриттю і встановленні осіб, які винуваті у їх вчиненні.

Надання юридичної допомоги – це правоохоронна функція, яка полягає у наданні правової допомоги юридичним та фізичним особам під час вирішення питань захисту й охорони прав та інтересів у разі їх порушення або в разі захисту в кримінальному провадженні [16–19].

Надання юридичної допомоги і захист у кримінальних провадженнях здійснюється уповноваженими державою правозахисними органами та організаціями. Однією з таких організацій є адвокатура, яка забезпечує право на захист від обвинувачення та надає правову допомогу під час вирішення справ у судах та інших органах державної влади й управління. Надання юридичної допомоги також полягає в роз'ясненні громадянам, установам та організаціям їх прав та обов'язків [16–19].

Поєднання в єдину систему правоохоронних органів і виокремлення їх базових функцій дає змогу визначити інтегровану систему правоохорони держави як поєднання публічно-управлінської діяльності в цій сфері, функціонального визначення діяльності, цілепокладання, механізму прямих і зворотних зв'язків, суб'єктів і об'єктів правоохорони. Саме тому проблема наукового дослідження правоохоронної функції полягає в системному аналізі як формалізації самої функції, так і предметного поля її формування [18, с. 7].

Ознаки правоохоронної діяльності

Відповідно до наявних наукових розробок такий вид державної діяльності має ряд істотних ознак [2; 5; 18, 20].

1. Правоохоронна діяльність має владний характер, який полягає в захисті певних суспільних відносин уповноваженими органами. З метою припинення протиправної діяльності правоохоронні органи в рамках своїх повноважень використовують як запобіжний захід – примус [2; 5; 18, 20].

2. Правоохоронна діяльність має правозастосовний характер рішень, що приймаються. Її особливість полягає не у встановленні нових норм права, а в застосуванні чинних норм. Дії та результати дій суб'єктів правоохоронної діяльності спрямовані не на себе, а на інших суб'єктів, створюючи, змінюючи, захищаючи, підтверджуючи або припиняючи права та обов'язки останніх [2; 5; 18, 20].

3. Правоохоронна діяльність здійснюється не будь-яким способом, а лише із застосуванням юридичних заходів впливу до правопорушників. До них потрібно відносити заходи державного примусу та стягнення, регламентовані законом [2; 5; 18, 20].

Державний примус – це державно-авторитарний вплив відповідних державних органів їх посадових і службових осіб на поведінку людей. До нього можна віднести як заходи юридичної відповідальності, що накладаються без врахування волевиявлення правопорушника, заходи забезпечення кримінального провадження (наприклад, виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід; накладення грошового стягнення; відсторонення від посади; запобіжні заходи, такі як взяття під варту підозрюваного в кримінальній справі, застава, домашній арешт тощо). Якщо вчинено кримінальне правопорушення (злочин або кримінальний проступок), то може бути призначено покарання, регламентоване законом; якщо завдано майнову шкоду, що не зумовлює кримінальної відповідальності, то може бути покладено обов'язок відшкодування цієї шкоди [2; 5; 18, 20].

Серед заходів юридичного впливу важливе місце відводиться попередженню протиправних дій, їх профілактиці, яка здійснюється лише в передбачених законом рамках [2; 5; 18, 20].

4. Суттєвою ознакою правоохоронної діяльності є те, що застосовувані в процесі її здійснення юридичні заходи впливу повинні чітко відповідати приписам закону. Тільки в законі можуть бути встановлені підстави для застосування конкретного заходу впливу й чітко визначати її зміст. Орган, який застосовує такий вплив, зобов'язаний стосовно пунктів виконувати відповідні приписи [2; 5; 18, 20].

5. Характерною ознакою правоохоронної діяльності є процедурна (процесуальна) ознака. Вона вказує на те, що способи здійснення правоохоронної діяльності складаються зі спеціально встановлених юридичних процедур. Порушення службовими особами правоохоронних органів встановлених процедур визнається істотним порушенням

Розділ 3. Функціональне призначення суб'єктів правоохоронної діяльності в умовах оновлення парадигми суспільної безпеки в Україні

процесуального законодавства та зазвичай зумовлює визнання дії правоохоронного органу неправомірною. На важливість додержання процедури правоохоронних дій вказує також і те, що під час масових репресій 30-х років ХХ ст. порушення законності відбувалося саме як спрощення процедур і появи надзвичайних правоохоронних органів [2; 5; 18, 20].

Усі процедури правоохоронного призначення є формально визначеними. Так, процедури звернення громадян до державних установ з питань захисту власного права, з питань притягнення до кримінальної відповідальності в порядку приватного обвинувачення, з вирішення трудових спорів, доставляння порушника для складання протоколу про адміністративне правопорушення тощо докладно описано у відповідних законах, настановах, інструкціях. Характерною ознакою правоохоронних процедур є те, що вони мають протокольну форму. Це означає, що будь-яка процесуальна дія (допит, обшук, затримання підозрілого, повідомлення про підозру тощо) має протоколюватися, водночас вимоги до складання протоколу є однаковими для всіх учасників кримінального, цивільного судочинства або з провадження адміністративних правопорушень [2; 5; 18, 20].

Це стосується вимог і до складання процесуальних актів іншими суб'єктами правоохорони, а саме прокурора, слідчого, працівника оперативного підрозділу тощо [2; 5; 18, 20].

Отже, процедурна (процесуальна) ознака правоохоронної діяльності вказує на формальну визначеність такої діяльності та неприпустимість її порушення [2; 5; 18, 20].

Складна система правоохоронної діяльності реалізується в різних типах правозастосовних дій, а саме правовстановлювальних, правозабезпечувальних, правопримушувальних та правовідновлювальних. Зазначені види правоохоронних дій уповноважені здійснювати суди, органи прокуратури, органи слідства і юстиції [2; 5; 18, 20].

Правовстановлювальні та правопримушувальні дії можуть здійснювати органи служби безпеки, органи, що здійснюють контроль за додержанням податкового і митного законодавства [2; 5; 18, 20].

Структурно до системи правоохоронної діяльності входять такі напрями:

а) діяльність державних органів із організаційного забезпечення діяльності органів судової влади;

б) діяльність органів прокуратури з виконання покладених на них функцій (підтримання державного обвинувачення в суді, функція представництва та наглядові функції);

в) діяльність з виявлення, запобігання та розслідування кримінальних правопорушень;

г) діяльність із захисту державної безпеки, державного кордону та охорони правопорядку [2; 5; 18, 20].

Тепер розглянемо, які ж державні органи уповноваженні реалізувати вказані напрями правоохоронної діяльності.

Органи, які здійснюють організаційне забезпечення діяльності органів судової влади

Судова влада – це самостійна гілка державної влади, яка здійснюється уповноваженими на те державними органами – судами, і призначенням якої є розв’язання правових конфліктів та здійснення судового контролю у визначеній законом процедурі та з забезпеченням виконання, через застосування юридичної відповідальності [6].

Основа судової влади, безумовно, становить сукупність судових органів, наділених різною компетенцією. Основним їх призначенням є вирішення юридично значущих справ, що мають правові наслідки [6].

Судовій владі відводиться особлива роль арбітра у спорах про право. Суб’єктом, який здійснює судову владу, є не будь-який державний орган, а лише суд із притаманними тільки йому повноваженнями впливу на поведінку людей, а через це – і на процеси, що відбуваються в суспільстві. Вирішення таких юридично значущих справ (правових конфліктів) відбувається в судовому засіданні в порядку, закріпленому процесуальним законодавством. Фактично це є однією з основних функцій судової влади – функція правосуддя [6].

Тепер повернемося до органів, які здійснюють організаційне забезпечення діяльності органів судової влади. Потрібно зазначити, що їх є декілька.

1. Міністерство юстиції України (Мін’юст України) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується й координується Кабінетом Міністрів України [7].

Мін’юст є основним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що серед інших забезпечує формування та реалізує державну політику з питань виконання кримінальних покарань, організації примусового виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб) [7].

Розділ 3. Функціональне призначення суб'єктів правоохоронної діяльності в умовах оновлення парадигми суспільної безпеки в Україні

Основними завданнями Мін'юсту є:

- забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері архівної справи й діловодства та створення і функціонування державної системи страхового фонду документації, у сфері виконання кримінальних покарань, у сфері захисту персональних даних, у сфері організації примусового виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб);

- експертне забезпечення правосуддя;

- здійснення міжнародно-правового співробітництва, забезпечення дотримання і виконання зобов'язань, узятих за міжнародними договорами України з правових питань;

- організовує відповідно до законодавства експертне забезпечення правосуддя та проведення науково-дослідних робіт у галузі судової експертизи;

- забезпечує правове співробітництво судів та інших органів державної влади у цивільних і кримінальних справах із компетентними органами іноземних держав на підставі законів та міжнародних договорів України, вирішує питання про видачу правопорушників (екстрадицію) і про передачу засуджених осіб, виконує інші функції, визначені законами і міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України;

- організовує виконання і надає методичну допомогу судам та іншим органам державної влади під час виконання міжнародних договорів України з питань, що належать до компетенції Мін'юсту;

- забезпечує отримання на запит суду або інших державних органів, у провадженні яких перебуває цивільна, кримінальна чи інша справа, інформації про іноземне законодавство на підставі міжнародних договорів України;

- здійснює інші повноваження, визначені законом [7].

Система органів юстиції охоплює:

- Міністерство юстиції України;

- Головне управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головні управління юстиції в областях, містах Києві та Севастополі [8];

- районні, районні в містах управління юстиції.

До органів юстиції належать:

а) органи виконавчого провадження;

б) органи реєстрації актів громадського стану;

в) органи державної реєстрації нормативно-правових актів та громадських об'єднань (Держ. реєстрац. служба України);
г) нотаріат [8].

Вища рада правосуддя є колегіальним, незалежним конституційним органом державної влади та суддівського врядування, який діє в Україні на постійній основі для забезпечення незалежності судової влади, її функціонування на засадах відповідальності, підзвітності перед суспільством, формування добросовісного та високопрофесійного корпусу суддів, додержання норм Конституції і законів України, а також професійної етики в діяльності суддів і прокурорів [5].

Повноваження Вищої ради правосуддя визначені у ст. 3 Закону України «Про Вищу раду правосуддя». Так, зокрема, вона:

- 1) вносить подання про призначення судді на посаду;
- 2) ухвалює рішення стосовно порушення суддею чи прокурором вимог щодо несумісності;
- 3) забезпечує здійснення дисциплінарним органом дисциплінарного провадження щодо судді;
- 4) утворює органи для розгляду справ щодо дисциплінарної відповідальності суддів;
- 5) розглядає скарги на рішення відповідних органів про притягнення до дисциплінарної відповідальності судді чи прокурора;
- 6) ухвалює рішення про звільнення судді з посади;
- 7) надає згоду на затримання судді чи утримання його під вартою чи арештом;
- 8) ухвалює рішення про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя;
- 9) вживає заходів щодо забезпечення авторитету правосуддя та незалежності суддів;
- 10) ухвалює рішення про переведення судді з одного суду до іншого, рішення про відрядження судді до іншого суду того самого рівня і спеціалізації;
- 11) ухвалює рішення про припинення відставки судді;
- 12) погоджує кількість суддів у суді;
- 13) затверджує Положення про Єдину судову інформаційну (автоматизовану) систему, Положення про Державну судову адміністрацію України та типові положення про її територіальні управління, Положення про Службу судової охорони, Положення про проведення

Розділ 3. Функціональне призначення суб'єктів правоохоронної діяльності в умовах оновлення парадигми суспільної безпеки в Україні

конкурсів для призначення на посади державних службовців у судах, органах та установах системи правосуддя, Положення про Комісію з питань вищого корпусу державної служби в системі правосуддя, Порядок ведення Єдиного державного реєстру судових рішень [10];

14) погоджує Типове положення про апарат суду, Положення про порядок створення та діяльності служби судових розпорядників;

15) надає обов'язкові до розгляду консультативні висновки щодо законопроектів з питань утворення, реорганізації чи ліквідації судів, судоустрою і статусу суддів, узагальнює пропозиції судів, органів та установ системи правосуддя стосовно законодавства щодо їх статусу та функціонування, судоустрою і статусу суддів;

16) здійснює функції головного розпорядника коштів Державного бюджету України щодо фінансового забезпечення своєї діяльності; бере участь у визначенні видатків Державного бюджету України на утримання судів, органів та установ системи правосуддя;

17) затверджує за поданням Державної судової адміністрації України нормативи кадрового, фінансового, матеріально-технічного та іншого забезпечення судів;

18) погоджує в установленому порядку перерозподіл бюджетних видатків між судами, крім Верховного Суду;

19) призначає на посаду та звільняє з посади Голову Державної судової адміністрації України, його заступників;

20) визначає за поданням Голови Державної судової адміністрації України граничну чисельність працівників Державної судової адміністрації України, зокрема її територіальних управлінь;

21) здійснює інші повноваження, визначені цим Законом та Законом України «Про судоустрій і статус суддів» [10].

2. Вища кваліфікаційна комісія суддів України є державним органом суддівського врядування, який на постійній основі діє в системі правосуддя України [11].

Вища кваліфікаційна комісія суддів України здійснює такі повноваження:

1) веде облік даних про кількість посад суддів у судах, зокрема вакантних;

2) проводить добір кандидатів для призначення на посаду судді, зокрема організовує проведення щодо них спеціальної перевірки відповідно до закону та приймає кваліфікаційний іспит;

3) вносить до Вищої ради правосуддя рекомендацію про призначення кандидата на посаду судді;

4) вносить рекомендацію про переведення судді відповідно до цього Закону, крім переведення як дисциплінарної санкції;

5) визначає потреби в державному замовленні на професійну підготовку кандидатів на посаду судді в Національній школі суддів України;

6) затверджує форму і зміст заяви про участь у доборі кандидатів на посаду судді, анкети кандидата на посаду судді, порядок складення відбіркового іспиту та методику оцінювання його результатів, порядок проходження спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді, порядок складення кваліфікаційного іспиту та методику оцінювання кандидатів, положення про проведення конкурсу на зайняття вакантної посади судді, порядок та методологію кваліфікаційного оцінювання, порядок формування і ведення суддівського досьє (досьє кандидата на посаду судді) та інші процедури виконання Комісією її функцій;

7) проводить кваліфікаційне оцінювання;

8) забезпечує ведення суддівського досьє, досьє кандидата на посаду судді;

9) бере в межах компетенції участь у міжнародному співробітництві, зокрема встановлює зв'язки з іноземними закладами, установами та організаціями, проектами міжнародної технічної допомоги, є бенефіціаром, реципієнтом міжнародної технічної допомоги, головним розпорядником міжнародної допомоги від іноземних держав, банків і міжнародних фінансових організацій;

10) здійснює інші повноваження, визначені законом (ст. 93 Закону України «Про судоустрій і статус суддів») [6].

3. Державна судова адміністрація України є державним органом у системі правосуддя, який здійснює організаційне та фінансове забезпечення діяльності органів судової влади в межах повноважень, установлених законом [11].

Державна судова адміністрація України та її територіальні управління в АРК, областях міст Києва та Севастополя здійснюють організаційне забезпечення діяльності органів судової влади в межах повноважень, установлених законом [11].

Розділ 3. Функціональне призначення суб'єктів правоохоронної діяльності в умовах оновлення парадигми суспільної безпеки в Україні

Повноваження Державної судової адміністрації України визначені у ст. 152 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [6].

Так, зокрема, вона:

1) представляє суди у відносинах із Кабінетом Міністрів України та Верховною Радою України під час підготовки проекту закону про Державний бюджет України на відповідний рік у межах повноважень, визначених цим Законом;

2) забезпечує належні умови діяльності судів, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Національної школи суддів України та органів суддівського самоврядування в межах повноважень, визначених цим Законом;

3) вивчає практику організації діяльності судів, розробляє і вносить у встановленому порядку пропозиції щодо її вдосконалення;

4) вивчає кадрові питання апарату судів, прогнозує потребу в спеціалістах, здійснює замовлення на підготовку відповідних спеціалістів;

5) забезпечує необхідні умови для підвищення кваліфікації працівників апарату судів, створює систему підвищення кваліфікації;

6) організовує роботу з ведення судової статистики, діловодства та архіву; контролює стан діловодства в судах;

7) готує бюджетний запит;

8) організовує комп'ютеризацію судів для здійснення судочинства, діловодства, інформаційно-нормативного забезпечення судової діяльності та забезпечення функціонування Єдиної судової інформаційної (автоматизованої) системи; забезпечує суди необхідними технічними засобами фіксування судового процесу в межах коштів, передбачених у Державному бюджеті України на фінансування відповідних судів;

9) забезпечує впровадження електронного суду; здійснює заходи щодо організації обміну електронними документами між судами та іншими державними органами і установами;

10) забезпечує ведення Єдиного державного реєстру судових рішень та Реєстру електронних адрес органів державної влади, їх посадових та службових осіб, забезпечує функціонування системи відеоконференц-зв'язку для участі осіб у засіданні суду в режимі відеоконференції;

11) взаємодіє з відповідними органами та установами, в тому числі інших держав, з метою вдосконалення організаційного забезпечення діяльності судів;

12) розробляє та затверджує за погодженням із Вищою радою правосуддя Типове положення про апарат суду;

13) організовує діяльність служби судових розпорядників;

14) контролює діяльність Служби судової охорони;

15) затверджує положення про бібліотеку суду;

16) здійснює управління об'єктами державної власності, що належать до сфери управління Державної судової адміністрації України;

17) здійснює інші повноваження, визначені законом [6].

4. Служба судової охорони є державним органом у системі правосуддя для забезпечення охорони та підтримання громадського порядку в судах. Вона підзвітна Вищій раді правосуддя та підконтрольна Державній судовій адміністрації України [6].

Повноваження Служби судової охорони визначенні у ст. 162 Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

Так, зокрема, вона:

1) забезпечує пропуск осіб до будинків (приміщень) судів, органів та установ системи правосуддя та на їх територію транспортних засобів;

2) забезпечує підтримання та реагує на порушення громадського порядку під час розгляду справ судом, вживає заходів до припинення проявів неповаги до суду;

3) здійснює заходи з охорони, забезпечення недоторканності та цілісності приміщень судів, органів і установ системи правосуддя, недоторканності та цілісності розташованого в таких приміщеннях майна, запобігання, недопущення чи припинення протиправних дій щодо нього;

4) здійснює заходи із запобігання загрозам особистій безпеці суддів, членів їх сімей, працівників суду, а також у суді – учасників судового процесу, виявлення та нейтралізації таких загроз; вживає у разі надходження від судді відповідної заяви необхідних заходів для забезпечення безпеки судді, членів його сім'ї;

5) реагує в межах наданих законом повноважень на протиправні дії, пов'язані з посяганням на суддів, членів їх сімей, працівників суду, учасників судового процесу [6].

Розділ 3. Функціональне призначення суб'єктів правоохоронної діяльності в умовах оновлення парадигми суспільної безпеки в Україні

Діяльність органів прокуратури з виконання покладених на них функцій (підтримання публічного (державного) обвинувачення в суді, функція представництва та наглядові функції). Прокуратура України становить єдину систему, яка в порядку, передбаченому Законом України «Про прокуратуру», здійснює встановлені Конституцією України функції з метою захисту прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства та держави [8].

Діяльність органів прокуратури – один із засобів реалізації державної влади, яка функціонує виключно в інтересах цієї держави, вона закріплена Конституцією України та іншими правовими актами. Державні інтереси полягають у захисті суверенітету, територіальної цілісності, державного кордону, державної безпеки тощо [8; 21].

Згідно зі ст. 131-1 Розділу VIII Конституції України прокуратура здійснює:

- 1) підтримання публічного обвинувачення в суді;
- 2) організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку;
- 3) представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом [8].

Стаття 7 Закону України «Про прокуратуру» визначає систему прокуратури України. Вона складається з Офісу Генерального прокурора, обласних та окружних прокуратур. Спеціалізовані прокуратури можуть бути утворені як структурні підрозділи Офісу Генерального прокурора, обласних або окружних прокуратур. Винятком є Спеціалізована антикорупційна прокуратура, для якої існують особливі правила, визначені статтею 8-1 Закону. Офіс Генерального прокурора є вищим органом щодо обласних та окружних прокуратур. Обласні прокуратури зі свого боку є вищими щодо окружних прокуратур, розташованих у межах відповідної області. Єдність системи забезпечується організаційним та функціональним підпорядкуванням. Також у прокуратурі може запроваджуватися спеціалізація прокурорів [21].

Діяльність з виявлення, запобігання та досудове розслідування кримінальних правопорушень

Законодавство з виявлення та розслідування кримінальних правопорушень охоплює такі види діяльності: а) оперативно-розшукова; б) дізнання; в) досудове слідство [9].

Особливість цієї діяльності полягає в тому, що реалізація її завдань покладена на державні органи, їх посадових та службових осіб, діяльність яких може здійснюватися виключно у процесуальних (під час дізнання та досудового слідства) та позапроцесуальних (у порядку оперативно-розшукової діяльності) формах [9].

Досудове розслідування – стадія кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності (п. 5 ст. 3 КПК України) [9].

Досудове розслідування є формою досудової підготовки матеріалів кримінального провадження, яке здійснюється у формі досудового слідства та дізнання.

Досудове слідство – форма досудового розслідування, в якій здійснюється розслідування злочинів (п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК України) [9].

Дізнання – форма досудового розслідування, в якій здійснюється розслідування кримінальних проступків (п. 4 ч. 1 ст. 3 КПК України) [9].

У ч. 1 ст. 38 КПК України передбачено, що органами досудового розслідування (органами, що здійснюють дізнання і досудове слідство) [9].

Досудове слідство здійснюють:

1) слідчі підрозділи:

- а) органів Національної поліції;
- б) органів безпеки;
- в) органів Державного бюро розслідувань;

2) підрозділ детективів, підрозділ внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України;

3) підрозділи детективів органів Бюро економічної безпеки України [9].

Дізнання здійснюють підрозділи дізнання або уповноважені особи інших підрозділів:

- а) органів Національної поліції;
- б) органів безпеки;
- в) органів Бюро економічної безпеки України;
- г) органів Державного бюро розслідувань;
- д) Національного антикорупційного бюро України [9].

Розділ 3. Функціональне призначення суб'єктів правоохоронної діяльності в умовах оновлення парадигми суспільної безпеки в Україні

Оперативні підрозділи органів Національної поліції, органів безпеки, Національного антикорупційного бюро України, органів Державного бюро розслідувань, органів Бюро економічної безпеки України, органів Державної прикордонної служби України, органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України здійснюють слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого, дізнавача, прокурора, а підрозділ детективів, оперативно-технічний підрозділ та підрозділ внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України – за письмовим дорученням детектива або прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (ч. 1 ст. 41 КПК України) [9].

Під час виконання доручень слідчого, дізнавача, прокурора співробітник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого. Співробітники оперативних підрозділів (крім підрозділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України) не мають права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора [9].

Доручення слідчого, дізнавача, прокурора щодо проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій є обов'язковими для виконання оперативним підрозділом (ч. 2, 3 ст. 41 КПК України) [9].

Названі органи виконують такий напрям правоохоронної діяльності як виявлення, запобігання (у процесуальній та позапроцесуальній формі (ОРД) і досудове розслідування кримінальних правопорушень (виключно у процесуальній формі).

Діяльність із захисту державної безпеки, державного кордону та охорони правопорядку

Зазначені функції реалізують:

1. Служби безпеки України (СБУ).
2. Державна прикордонна служба України.
3. Національна поліція України (далі – поліція), Національна гвардія України.

Служба безпеки України – державний правоохоронний орган спеціального призначення, який забезпечує державну безпеку України (ст. 1 Закону України «Про Службу безпеки України»). На Службу

безпеки України покладається в межах визначеної законодавством компетенції захист державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, економічного, науково-технічного і оборонного потенціалу України, законних інтересів держави та прав громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб, посягань з боку окремих організацій, груп та осіб, а також забезпечення охорони державної таємниці (ст. 2 Закону). Систему Служби безпеки України складають Центральне управління Служби безпеки України, підпорядковані йому регіональні органи, органи військової контррозвідки, військові формування, а також навчальні, науково-дослідні та інші заклади Служби безпеки України (ст. 9 Закону) [23].

Державна прикордонна служба України є правоохоронним органом спеціального призначення. На Державну прикордонну службу України покладаються завдання щодо забезпечення недоторканності державного кордону та охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні (ст. 1 Закону України «Про Державну прикордонну службу України») [22].

Відповідно до ст. 6 Закону України Державна прикордонна служба України є правоохоронним органом спеціального призначення і має таку загальну структуру:

- центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону;
- територіальні органи центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону;
- Морська охорона, яка складається із загонів морської охорони;
- органи охорони державного кордону – прикордонні загони, окремі контрольно-пропускні пункти, авіаційні частини;
- розвідувальний орган центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону [22].

У системі Державної прикордонної служби України є також навчальні заклади, науково-дослідні установи, підрозділи спеціального призначення та органи забезпечення [22].

Національна поліція України – це центральний орган виконавчої влади, який слугує суспільству через забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку [17].

Розділ 3. Функціональне призначення суб'єктів правоохоронної діяльності в умовах оновлення парадигми суспільної безпеки в Україні

Відповідно до ст. 2 Закону України завданнями поліції є надання поліцейських послуг у сферах:

- 1) забезпечення публічної безпеки і порядку;
- 2) охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави;
- 3) протидії злочинності;
- 4) надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги [17].

Систему поліції складають:

- 1) центральний орган управління поліцією;
- 2) територіальні органи поліції.

До складу апарату центрального органу управління поліції входять організаційно поєднані структурні підрозділи, що забезпечують діяльність керівника поліції, а також виконання покладених на поліцію завдань [17].

У складі поліції функціонують:

- 1) кримінальна поліція;
- 2) патрульна поліція;
- 3) органи досудового розслідування;
- 4) поліція охорони;
- 5) спеціальна поліція;
- 6) поліція особливого призначення [17].

У системі поліції можуть утворюватися науково-дослідні установи та установи забезпечення [17].

На сучасному етапі розвитку держави органи системи поліції України покликані виконувати такі завдання: гарантувати особисту безпеку громадян, захищати їхні права, свободи та законні інтереси; запобігати правопорушенням, припиняти їх; забезпечувати охорону громадського порядку; виявляти і розкривати злочини, розшукувати осіб, які їх вчинили; забезпечувати безпеку дорожнього руху; захищати власність від злочинних посягань; сприяти викоріненню причин та умов, які породжують злочини; забезпечувати неухильне дотримання законності в діяльності підрозділів та посадових осіб ОВС; брати участь у наданні соціальної і правової допомоги громадянам, сприяти в межах своєї компетенції державним органам, підприємствам, установам та організаціям у виконанні покладених на них законом обов'язків [17].

Національна гвардія України є військовим формуванням з правоохоронними функціями, що входить до системи Міністерства внутрішніх справ України і призначено для виконання завдань із захисту та охорони життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства і держави від злочинних та інших протиправних посягань, охорони громадського порядку та забезпечення громадської безпеки, а також у взаємодії з правоохоронними органами – із забезпечення державної безпеки і захисту державного кордону, припинення терористичної діяльності, діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань (груп), терористичних організацій, організованих груп та злочинних організацій [16].

Національна гвардія України бере участь відповідно до закону у взаємодії зі Збройними Силами України у відсічі збройній агресії проти України та ліквідації збройного конфлікту через ведення воєнних (бойових) дій, а також у виконанні завдань територіальної оборони [16].

Відповідно до ст. 2 Закону України основними функціями Національної гвардії України є:

1) захист конституційного ладу України, цілісності її території від спроб зміни їх насильницьким методом;

2) охорона громадського порядку, забезпечення захисту та охорони життя, здоров'я, прав, свобод і законних інтересів громадян;

3) участь у забезпеченні громадської безпеки та охороні громадського порядку під час проведення зборів, мітингів, походів, демонстрацій та інших масових заходів, що створюють небезпеку для життя та здоров'я громадян;

4) забезпечення охорони органів державної влади, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України, участь у здійсненні заходів державної охорони органів державної влади та посадових осіб;

5) охорона ядерних установок, ядерних матеріалів, радіоактивних відходів, інших джерел іонізуючого випромінювання державної власності, важливих державних об'єктів, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України;

6) охорона спеціальних вантажів, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України;

7) охорона дипломатичних представництв, консульських установ іноземних держав, представництв міжнародних організацій в Україні;

8) охорона центральних баз матеріально-технічного забезпечення Міністерства внутрішніх справ України;

Розділ 3. Функціональне призначення суб'єктів правоохоронної діяльності в умовах оновлення парадигми суспільної безпеки в Україні

9) участь у здійсненні заходів, пов'язаних з припиненням збройних конфліктів та інших провокацій на державному кордоні, а також заходів щодо недопущення масового переходу державного кордону з території суміжних держав;

10) участь у спеціальних операціях із знешкодження озброєних злочинців, припиненні діяльності не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (груп), організованих груп та злочинних організацій на території України, а також у заходах, пов'язаних із припиненням терористичної діяльності;

11) участь у припиненні масових заворушень;

12) участь у відновленні правопорядку в разі виникнення міжнародних і міжконфесійних конфліктів, розблокуванні або припиненні протиправних дій у разі захоплення важливих державних об'єктів або місцевостей, що загрожує безпеці громадян і порушує нормальну діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування;

13) участь у підтриманні або відновленні правопорядку в районах виникнення особливо тяжких надзвичайних ситуацій техногенного чи природного характеру (стихійного лиха, катастроф, особливо великих пожеж, застосування засобів ураження, пандемій, панзоотій тощо), що створюють загрозу життю та здоров'ю населення;

14) участь у відновленні конституційного правопорядку в разі здійснення спроб захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу через насильство, у відновленні діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування;

15) участь у ліквідації наслідків надзвичайних або кризових ситуацій на об'єктах, що нею охороняються;

16) участь у здійсненні заходів правового режиму воєнного стану;

17) участь у виконанні завдань територіальної оборони;

18) оборона важливих державних об'єктів, спеціальних вантажів, переліки яких визначаються Президентом України, Кабінетом Міністрів України, центральних баз матеріально-технічного забезпечення Міністерства внутрішніх справ України;

19) участь у припиненні групових протиправних дій осіб, узятих під варту, засуджених, а також ліквідації наслідків таких дій в установах попереднього ув'язнення, виконання покарань [16].

До складу Національної гвардії України входять:

1) головний орган військового управління Національної гвардії України;

2) оперативно-територіальні об'єднання Національної гвардії України;

3) з'єднання, військові частини і підрозділи, вищі навчальні заклади, навчальні військові частини (центри), бази, установи та заклади, що не входять до складу оперативно-територіальних об'єднань Національної гвардії України (ст. 5 Закону України) [16].

Кожний напрям правоохоронної діяльності має істотні особливості. Цим пояснюється існування правозахисних та «силових» структур державних органів, певні організаційні зв'язки між ними, автономне, тобто незалежне один від одного, відомче регулювання діяльності.

В Україні за чинним законодавством можлива лише державна правоохоронна діяльність. Недержавна правоохоронна діяльність не передбачена, хоч участь громадян в охороні правопорядку та державного кордону є досить розвиненою та регламентованою [17]. Для правоохоронної діяльності характерною є взаємодія між державними органами різних гілок влади – законодавчої, виконавчої та судової. Та, незважаючи на множинність її суб'єктів, така діяльність має цілісний характер. Цілісне виконання правоохоронної функції в державі утворюється системними зусиллями уповноважених органів з виявлення або розслідування правопорушень, відновлення порушеного права, захисту правопорядку, нагляду за додержанням законності, активною і цілеспрямованою взаємодією у процесі цієї діяльності та координацією між уповноваженими органами.

Комплексна проблематика багатогранного поняття «правоохоронна діяльність» викликає актуальну потребу в проведенні спеціального теоретико- правового дослідження, охоплюючи його порівняльно-правову складову. У наукових розробках попередніх часів розглядалися важливі проблемні питання, проте торкалися лише окремих аспектів цього явища правової дійсності, при цьому, звісно, праці радянських вчених були заідеологізованими. З огляду на потреби сьогодення, в Україні гостро актуальним є питання саме комплексного, системного дослідження проблеми правоохоронної діяльності.

Бюро економічної безпеки України

У сучасних умовах трансформації українського суспільства, зокрема в контексті війни, економічної нестабільності та реформування державних інституцій, питання суспільної безпеки набуває нового змісту. У цьому контексті особливу роль відіграють нові суб'єкти правоохоронної діяльності, зокрема Бюро економічної безпеки України (далі – БЕБ) [3].

БЕБ – це центральний орган виконавчої влади, створений відповідно до Закону України від 16.12.2020 № 1089-IX, який покликаний здійснювати аналітичну, правоохоронну та превентивну діяльність у сфері економічної безпеки [3]. Його функціональне призначення полягає у виявленні, запобіганні та розслідуванні правопорушень, що посягають на економіку держави, зокрема ухилення від сплати податків, фінансові махінації, зловживання з міжнародною технічною допомогою тощо [3].

На відміну від традиційних силових структур БЕБ орієнтується на аналітичний підхід: аналіз структурованих і неструктурованих даних, оцінка ризиків, формування рекомендацій для органів влади щодо усунення передумов економічних злочинів [3]. Такий підхід відповідає сучасним викликам, коли ефективність правоохоронної діяльності визначається не кількістю розкритих злочинів, а й здатністю запобігати їм.

Правоохоронна функція БЕБ полягає не лише у виявленні фактів порушень, а й у формуванні аналітичної бази для запобігання злочинам, а також у забезпеченні ефективного досудового розслідування. Це дає змогу зменшити тиск на бізнес, підвищити рівень податкової дисципліни та сприяти детінізації економіки [3].

***Функціональне призначення суб'єктів правоохоронної діяльності
в умовах оновлення парадигми суспільної безпеки України
(на прикладі діяльності БЕБ)***

Починаючи з 2025 року, БЕБ демонструє активну позицію в боротьбі з економічними злочинами: припинення діяльності підпільних казино, розслідування схем ухилення від оподаткування, повернення мільйонів гривень до бюджету [4].

Викладене свідчить про зростання ролі Бюро як ключового елемента нової архітектури суспільної безпеки, де економічна стабільність є основою національної безпеки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки : Указ Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023#Text> (дата звернення: 05.12.2025).

2. Марущак О. А. Формування та становлення наукової категорії «функції держави». *Форум Права*. 2019. № 55 (2). С. 59–69.

3. Про Бюро економічної безпеки України : Закон України від 28 січня 2021 року № 1150-IX (зі змінами та доповненнями). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#Text> (дата звернення: 09.12.2025).

4. Офіційні звіти БЕБ за 2025 рік. URL : <https://esbu.gov.ua/diialnist/plani-ta-zvity>

5. Яра О. С. Функції правоохоронних органів України в умовах режиму воєнного стану. DOI : <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.04.78>

6. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII (зі змінами та доповненнями). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 09.12.2025).

7. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 6 липня 2005 року № 2747-IV (зі змінами та доповненнями). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 09.12.2025).

8. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року (зі змінами і доповненнями). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 10.12.2025).

9. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI (зі змінами і доповненнями). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 09.12.2025).

10. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 серпня 2021 року «Про запровадження національної системи стійкості» : Указ Президента України від 20.08.2021 № 479/2021. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/479/2021#Text> (дата звернення: 09.12.2025).

Розділ 3. Функціональне призначення суб'єктів правоохоронної діяльності в умовах оновлення парадигми суспільної безпеки в Україні

11. Про затвердження Положення про Державну судову адміністрацію України : рішення Вищої Ради правосуддя від 17.01.2019 № 141/0/15-19 (зі змінами та доповненнями). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr141910-19#Text>

12. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 5 липня 2012 року № 5076-VI (зі змінами та доповненнями). URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17> (дата звернення: 09.12.2025).

13. Про безоплатну правничу допомогу : Закон України від 2 червня 2011 року № 3460-VI (зі змінами та доповненнями). URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17> (дата звернення: 09.12.2025).

14. Про Вищий антикорупційний суд : Закон України від 7 червня 2018 року № 2447-VIII (зі змінами та доповненнями). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2447-19#Text> (дата звернення: 09.12.2025).

15. Про Вищу раду правосуддя : Закон України від 21 грудня 2016 року № 1798-VIII (зі змінами та доповненнями). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-19#Text> (дата звернення: 09.12.2025).

16. Про Національну гвардію України : Закон України від 13 березня 2014 року (зі змінами та доповненнями). URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18> (дата звернення: 09.12.2025).

17. Про Національну поліцію : Закон України від 02 липня 2015 року № 580-VIII (зі змінами та доповненнями). URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 09.12.2025).

18. Хоміч Ю. Г., Гавриленко К. М., Рагімов А. В. Особливості публічно управлінської діяльності в системі правоохоронних органів України. URL : <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-279-1-8> (дата звернення: 08.12.2025).

19. Munttuan, V. I. (2012). Economic security of the country [Економічна безпека країни]. Kondor. Kyiv. 302 p. (ukr).

20. Кузьмінський О. Модернізація діяльності правоохоронних органів України в сучасних умовах. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». 2023. Т. 10, № 4 (40). С. 317–323.

21. Про прокуратуру : Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII (зі змінами та доповненнями). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text> (дата звернення: 09.12.2025).

22. Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 3 квітня 2003 року № 661-IV (зі змінами та доповненнями). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15#Text> (дата звернення: 09.12.2025).

23. Про Службу безпеки України : Закон України від 25 березня 1992 року № 2229-XII (зі змінами та доповненнями). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text> (дата звернення: 09.12.2025).